

Resilience Theory and the Grassroots Economy in Thailand: A Conceptual Framework for Sustainable Development

Phawat Phattananiphakorn¹, Pakapon Ananseththakul² and Worapat Khumpong³

^{1,2,3} Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Nan Campus, Thailand

¹E-mail: phawat.phat58@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9997-8808>

²E-mail: thanakorn_1324@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3209-1298>

³E-mail: tkhompong@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-5439-3943>

Received 24/09/2025

Revised 08/12/2025

Accepted 03/01/2026

Abstract

Background and Aims: The grassroots economy is fundamental to Thailand's socio-economic structure but continues to face challenges arising from economic fluctuations, natural hazards, and rapid technological change, all of which contribute to community vulnerability. This study aims to apply resilience-based concepts to develop a conceptual framework that strengthens the capacity of grassroots communities to withstand recover from and adapt to ongoing changes.

Methodology: This study employed a documentary analysis and conceptual synthesis. Key ideas related to resilience were examined in conjunction with contextual characteristics of Thailand's grassroots economy to construct a comprehensive framework aligned with real community conditions.

Results: The findings indicate that resilience within the grassroots economy is shaped by several interconnected components, including system dynamic, community assets, adaptive capacity, innovation, risk management, participation, and policy integration. These elements were synthesized into the GRDM-7 (Grassroots Resilience Development Model), which comprises seven dimensions that function collectively to enhance community resilience.

Conclusion: The GRMD-7 model provides holistic conceptual framework for strengthening Thailand's grassroots economy. It emphasizes the effective use of community assets, the development of adaptive capacity, the fostering of innovation, proactive risk management, inclusive participation, and integrated policy support, This model serves as a practical foundation for policymaking, community development, and area-based management aimed at promoting sustainable development.

Keyword: Resilience Theory; Grassroots Economy; Sustainability

ทฤษฎีความเข้มแข็งกับเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย: กรอบแนวคิดเชิงมโนทัศน์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ภวัต พัฒนนิภากร¹, ภคณ อนันต์เศรษฐกุล² และวรปรัชญ์ คำพงษ์³

^{1,2,3} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครนายก เฉลิมพระเกียรติฯ

บทคัดย่อ

ภูมิหลังและวัตถุประสงค์: เศรษฐกิจฐานรากมีความสำคัญต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย แต่ยังคงเผชิญความท้าทายจากความผันผวนทางเศรษฐกิจ ภัยธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีที่ทำให้ชุมชนมีความเปราะบาง การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประยุกต์แนวคิดด้านความเข้มแข็งมาพัฒนากรอบแนวคิดที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนฐานรากในการรับมือ ฟื้นฟู และปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลง

ระเบียบวิธีวิจัย: การศึกษาครั้งนี้ใช้การศึกษาเอกสารและการสังเคราะห์เชิงแนวคิด โดยวิเคราะห์องค์ประกอบด้านความเข้มแข็งร่วมกับบริบทของเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย เพื่อพัฒนากรอบแนวคิดที่สอดคล้องกับสภาพจริงของชุมชน

ผลการศึกษา: การสังเคราะห์พบว่า ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากเกิดจากองค์ประกอบหลายด้าน ได้แก่ พลวัตของระบบทุนชุมชน ความสามารถในการปรับตัว นวัตกรรม การจัดการความเสี่ยง การมีส่วนร่วม และการบูรณาการเชิงนโยบาย ซึ่งพัฒนาเป็นโมเดล GRDM-7 ที่ประกอบด้วยองค์ประกอบทั้ง 7 ที่ทำงานเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ

สรุปผล: โมเดล GRMD-7 เป็นกรอบแนวคิดที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากไทย โดยมุ่งเน้นการใช้ทุนชุมชน การพัฒนาความสามารถในการปรับตัว การสร้างนวัตกรรม การจัดการความเสี่ยง การส่งเสริมการมีส่วนร่วม และการบูรณาการเชิงนโยบาย ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนนโยบาย การพัฒนาชุมชน และการบริหารจัดการพื้นที่เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: ทฤษฎีความเข้มแข็ง; เศรษฐกิจฐานราก; ความยั่งยืน

บทนำ

การพัฒนาและเสริมสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจฐานรากถือเป็นประเด็นสำคัญท่ามกลางสถานการณ์ความผันผวนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจโลก ภัยธรรมชาติ หรือปัญหาความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างในระดับพื้นที่ ซึ่งล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อความเปราะบางของครัวเรือนและชุมชนในระดับฐานรากอย่างมีนัยสำคัญ (NESDC, 2022) โดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรมและกลุ่มแรงงานนอกระบบ ที่เผชิญกับความเสี่ยงด้านรายได้ที่ไม่แน่นอนและข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการพัฒนา ดังนั้น การศึกษาความเข้มแข็งหรือ resilience จึงถือเป็นหัวใจสำคัญในการวิเคราะห์พลวัตของเศรษฐกิจฐานราก และส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยระเบียบวิธีที่ชัดเจน ทั้งระดับชาติและนานาชาติต่างให้ความสำคัญต่อการจัดสร้างระบบเศรษฐกิจที่สามารถบริหารความเสี่ยงและฟื้นตัวจากความผันผวนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (United Nation, 2015) สำหรับประเทศไทยที่มีโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมที่เน้นการพึ่งพาภาคเกษตรกรรม วิสาหกิจชุมชน และกลุ่มอาชีพขนาดเล็กเป็นหลัก เศรษฐกิจระดับฐานรากจึงมิได้เป็นเพียงแหล่งสร้างงานและรายได้ แต่ยังทำหน้าที่สำคัญในการธำรงรักษาวินัยชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ตกทอดมาอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) ทั้งนี้ การส่งเสริมการเติบโตของเศรษฐกิจฐานรากมีส่วนสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และเพิ่มศักยภาพให้ประชาชนในพื้นที่ชนบทหรือในเขตเมืองที่มีรายได้น้อยสามารถเข้าถึงทรัพยากรและตลาดได้มากขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม (Coleman, 1990)

แม้ว่าประเทศไทยและหลายประเทศทั่วโลกจะให้ความสำคัญกับการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากเพิ่มมากขึ้น แต่การศึกษาที่ผ่านมาโดยมากยังคงมุ่งเน้นประเด็นด้านการพัฒนาเชิงพื้นที่ การจัดการวิสาหกิจชุมชน หรือ การส่งเสริมศักยภาพผู้ประกอบการรายย่อยเป็นหลัก ทำให้ขาดกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่สามารถอธิบายความสามารถในการปรับตัว พื้นกลับ หรือคงอยู่ ของเศรษฐกิจฐานรากอย่างเป็นองค์รวม นอกจากนี้ การศึกษาหลายชิ้นยังเน้นการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างหรือเชิงยุทธศาสตร์ขององค์กรภาครัฐเป็นสำคัญ แต่ยังมีได้เชื่อมโยงกับแนวคิดความเข้มแข็ง (resilience) ซึ่งกำลังเป็นกรอบคิดสำคัญในเวทีสากลด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน ความท้าทายดังกล่าวส่งผลให้ยังไม่มีกรอบแนวคิด Resilience Theory ทั้งในมิติความเข้มแข็งเชิงระบบนิเวศ และความเข้มแข็งเชิงชุมชนมาใช้ทำความเข้าใจพลวัตของเศรษฐกิจฐานรากไทยอย่างรอบด้าน ขณะเดียวกันงานวิจัยเชิงประจักษ์ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา แม้จะให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับกลไกการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก แต่ยังไม่สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดเชิงมโนทัศน์ (conceptual framework) ที่ชัดเจนได้

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในประเทศไทยมีความหลากหลายทั้งในเชิงกลไกการขับเคลื่อนและปัจจัยเชิงโครงสร้าง โดยงานของ Anusonphat (2023) เสนอว่าการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนผ่านองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การเสริมพลังชุมชน การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการ การใช้เครือข่ายการเรียนรู้ และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งล้วนมีส่วนสนับสนุนความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเองและรับมือกับการเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตาม งานศึกษาดังกล่าวยังมิได้เชื่อมโยงแนวคิดการเสริมสร้างความเข้มแข็ง (resilience) ในเชิงทฤษฎีอย่างเป็นระบบ (Anusonphat, 2023) ขณะที่งานของ Anansethakul et al (2025) มุ่งวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายเศรษฐกิจฐานรากขององค์กรภาครัฐในจังหวัดน่าน โดยชี้ให้เห็นว่าปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ เช่น ความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน การจัดสรรทรัพยากร ความพร้อมของบุคลากร และกลไกการสื่อสาร มีผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อย่างไรก็ตาม งานดังกล่าวยังเน้นบริบทพื้นที่เฉพาะและมุ่งเน้นทางยุทธศาสตร์เชิงปฏิบัติ มากกว่าการเชื่อมโยงกับกรอบทฤษฎีด้านความเข้มแข็งของระบบสังคม-เศรษฐกิจ (socio-economic resilience) อย่างเป็นรูปธรรม (Anansethakul et al, 2025) จากการศึกษาดังกล่าวจะพบว่า ช่องว่างสำคัญจากงานวิจัยทั้งสอง คือ การขาดกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่อธิบายความสามารถในการปรับตัว รับมือ และพื้นกลับของเศรษฐกิจฐานรากอย่างเป็นองค์รวม บทความนี้จึงมุ่งเข้ามาเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว ด้วยการวิเคราะห์เศรษฐกิจฐานรากผ่านกรอบทฤษฎีความเข้มแข็งตามทฤษฎี Ecological Resilience Theory ของ Holing (1973) และทฤษฎี Community Resilience Model ของ Norris et al. (2008) ผสมผสานกับบริบทของประเทศไทย เพื่อเสนอกรอบแนวคิดเชิงมโนทัศน์ที่สามารถใช้อธิบายพลวัตของเศรษฐกิจฐานรากไทยได้อย่างครอบคลุม

การศึกษาวาดด้วยเศรษฐกิจฐานรากไทยในปัจจุบัน แม้จะสะท้อนภาพรวมการพัฒนาในหลายมิติ แต่ยังขาดกรอบแนวคิดที่ชัดเจนในการอธิบายกลไกเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจฐานรากอย่างเป็นระบบ รวมถึงการเชื่อมโยงกับประเด็นด้านความสามารถในการปรับตัว การฟื้นตัว และความยั่งยืนของชุมชนได้อย่างครบถ้วน ดังนั้น งานศึกษาฉบับนี้จึงมีเป้าหมายในการพัฒนาและนำเสนอกรอบแนวคิดเชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากไทย โดยอาศัยการวิเคราะห์ทางทฤษฎีและการสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถอธิบายองค์ประกอบสำคัญและกลไกที่เอื้อต่อการปรับตัวและการพัฒนาที่ยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจฐานราก อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างความเข้าใจทางวิชาการและสนับสนุนกระบวนการกำหนดนโยบายในอนาคต

ความเป็นมาและความสำคัญของเศรษฐกิจฐานรากไทย

เศรษฐกิจฐานราก (grassroots economy) หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่ดำเนินการโดยประชาชนในระดับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งอาศัยทุนทางสังคม ทรัพยากรในพื้นที่ และการรวมกลุ่มของสมาชิกชุมชนเพื่อสร้างรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนกลุ่มเปราะบางในระดับล่างของโครงสร้างเศรษฐกิจ (UNDP, 2007; OECD, 2023) แนวคิดดังกล่าวได้รับการยอมรับในเวทีนานาชาติว่าเป็นกลไกสำคัญของการลดความเหลื่อมล้ำ การพัฒนาที่ยั่งยืนและการสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งเศรษฐกิจฐานรากทำหน้าที่เป็น “ฐานรากของระบบเศรษฐกิจ” ที่ช่วยรองรับผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมจากบริบทภายนอก (UNDP, 2021) ตัวอย่างในต่างประเทศ เช่น โมเดล Grameen Bank ในบังกลาเทศ หรือเศรษฐกิจสังคมและสมานฉันท์ (Social and Solidarity Economy: SSE) ในลาตินอเมริกา แสดงให้เห็นว่าการเสริมความเข้มแข็งจากระดับฐานรากสามารถนำไปสู่การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและเพิ่มพลังให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน (OECD, 2023)

ในประเทศไทยเศรษฐกิจฐานรากมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง โดยมีฐานมาจากเศรษฐกิจเกษตรกรรม วิสาหกิจชุมชน และระบบการผลิตในระดับครัวเรือน ซึ่งถือเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญของเศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ที่ทำให้ภาครัฐหันมาให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองและลดความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564/ขยายผลถึง พ.ศ. 2565) ที่ได้กำหนดเป้าหมายสำคัญด้านการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากและชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ และมีความสามารถในการแข่งขัน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) ต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) ซึ่งมุ่งปรับโครงสร้างเศรษฐกิจไทยสู่เศรษฐกิจฐานรากที่สร้างคุณค่าและกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม โดยเน้นการยกระดับเกษตรกร ผู้ประกอบการชุมชน วิสาหกิจชุมชน และเศรษฐกิจท้องถิ่นให้สามารถใช้เทคโนโลยี นวัตกรรม และเครือข่ายคุณค่า (value chain) เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566) ความต่อเนื่องของนโยบายจากแผนฯ ฉบับที่ 12 สู่แผนฯ ฉบับที่ 13 สะท้อนว่า “เศรษฐกิจฐานราก” เป็นยุทธศาสตร์สำคัญด้านโครงสร้างเศรษฐกิจที่รัฐบาลไทยให้ความสำคัญในระดับเร่งด่วน ทั้งในมิติความมั่นคงทางรายได้ ความสามารถในการพึ่งตนเอง และการสร้างภูมิคุ้มกันต่อความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลก

ปัจจุบันเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทยกำลังเผชิญกับพลวัตใหม่จากการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจโลก ความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง และการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจดิจิทัล ส่งผลให้ชุมชนจำเป็นต้องเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัว เพื่อรับมือกับความผันผวนของรายได้ ค่าใช้จ่าย ความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ และวิกฤติภัยพิบัติที่รุนแรงขึ้น ซึ่งทำให้ความเปราะบางของประชาชนในระดับรากฐานมีมากขึ้น (UNDP, 2021) ชุมชนหลายแห่งต้องพึ่งพาเทคโนโลยีใหม่ เช่น เครือข่ายชุมชนวิสาหกิจรายย่อย การตลาดออนไลน์ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อรักษาระดับรายได้และความอยู่รอดของครัวเรือนฐานราก อย่างไรก็ตาม OECD (2023) ได้ชี้ว่าหากปราศจากความเข้มแข็งของชุมชน (community resilience) ระบบเศรษฐกิจฐานรากจะเผชิญความเสี่ยงสูงจากวิกฤตการณ์ ทั้งในมิติของรายได้ ความมั่นคงทางอาหาร ความเชื่อมโยงทางสังคม และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จึงทำให้การเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับฐานรากกลายเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศในระยะยาว ดังนั้นเศรษฐกิจฐานรากของไทยจึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ ที่เชื่อมโยงชีวิตประชาชนกับเศรษฐกิจในระดับชุมชน เช่น เกษตรกรและผู้ประกอบการรายย่อย จุดแข็ง คือ ทรัพยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญา

และเครือข่ายทางสังคมที่ส่งเสริมการพึ่งพาตนเอง อย่างไรก็ตาม ยังคงมีอุปสรรคด้านการเข้าถึงทุน เทคโนโลยี และทักษะจัดการ ส่งผลให้ศักยภาพยังไม่เต็มที่ ดังนั้น การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน และความท้าทาย จึงเป็น สิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สามารถอธิบายได้ตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงจุดแข็ง จุดอ่อน และความท้าทายของเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย

จุดแข็งของเศรษฐกิจฐานรากใน ประเทศไทย: Strengths of Thailand's Grassroots Economy	จุดอ่อนของเศรษฐกิจฐานรากใน ประเทศไทย: Weaknesses of Thailand's Grassroots Economy	ความท้าทายของเศรษฐกิจฐาน รากในประเทศไทย: Challenges facing Thailand's grassroots Economy
1. ความหลากหลายของ ทรัพยากรและภูมิปัญญา ท้องถิ่น 2. เครือข่ายชุมชนที่มีการ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน 3. ความยืดหยุ่นในการ ปรับตัวตามสถานการณ์ 4. การมีทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นฐาน พลัง (สุริยา รัตนกุล, 2562; Chamber, 1995)	1. ขาดการเข้าถึงตลาดและ ช่องทางการจำหน่ายที่กว้าง 2. ขีดจำกัดด้านเทคโนโลยี และนวัตกรรม 3. ทุนมนุษย์ยังมีข้อจำกัด ด้านทักษะและการจัดการ 4. ความเสี่ยงจากการพึ่งพา ทรัพยากรธรรมชาติ (เสาวณีย์ ไทยรุ่งโรจน์, 2560; ธวัชชัย สันติวงษ์, 2564; ADB, 2021)	1. ผลกระทบจากการ เปลี่ยนแปลงของสภาพ ภูมิอากาศ 2. การแข่งขันทางการค้า ระดับประเทศและระดับโลก 3. การเปลี่ยนแปลงด้าน สังคมและแรงงานในชุมชน 4. การเข้าสู่เศรษฐกิจดิจิทัลที่ ต้องสร้างสมรรถนะใหม่ (สำนักงานสภาพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565; World Bank, 2022; ADB, 2021)

การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน และความท้าทายของเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย สะท้อนให้เห็นถึง พลวัตที่ซับซ้อนทั้งปัจจัยภายในชุมชนและแรงกดดันจากสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งการทำความเข้าใจ ปรากฏการณ์เหล่านี้เพียงมิติเดียวอาจไม่เพียงพอ การนำกรอบแนวคิดทางทฤษฎีมาใช้วิเคราะห์จึงมี ความสำคัญ เนื่องจากช่วยให้มองเห็นโครงสร้าง กลไก และศักยภาพการปรับตัวของชุมชนอย่างเป็นระบบ โดย หนึ่งในทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับและนำมาประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลายในการอธิบายความสามารถในการอยู่ รอดและฟื้นตัวของชุมชน คือ ทฤษฎีความเข้มแข็ง (resilience theory) โดยสามารถอธิบายได้ ดังนี้

ทฤษฎีความเข้มแข็ง (Resilience Theory)

การวิเคราะห์เศรษฐกิจฐานรากไทยจำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่สามารถอธิบายพลวัตของระบบ เศรษฐกิจระดับชุมชนได้อย่างครอบคลุม เนื่องจากชุมชนฐานรากเป็นระบบที่เชื่อมโยงกันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทุนธรรมชาติ และพฤติกรรมของบุคคลในพื้นที่ จึงมีลักษณะเป็นระบบซับซ้อนแบบพลวัต (complex adaptive systems) ซึ่งตอบสนองต่อแรงกระทบทั้งจากภายในและภายนอก (UNDP, 2021; วิฑูร สิมะ ประเสริฐ และคณะ, 2568) ในบริบทเช่นนี้ ทฤษฎีที่มุ่งเน้นการอธิบายกลไกการคงอยู่และการปรับตัวของ

ระบบภายใต้แรงกระทบ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ทฤษฎีความเข้มแข็งของ Holling เป็นหนึ่งในกรอบแนวคิดสากลที่ได้รับการยอมรับในการทำความเข้าใจระบบที่ซับซ้อนและผันผวน เนื่องจากชี้ให้เห็นถึงความสามารถของระบบในการดูดซับการเปลี่ยนแปลงและรักษาหน้าที่สำคัญไว้ แม้จะเผชิญกับความไม่แน่นอนอย่างต่อเนื่อง (Holling, 1973) ด้วยเหตุนี้ แนวคิดของ Holling จึงเหมาะสมต่อการทำความเข้าใจเศรษฐกิจฐานรากไทย ซึ่งต้องเผชิญความท้าทายหลายมิติ และต้องมีความสามารถในการปรับตัวเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทฤษฎีความเข้มแข็ง (Resilience Theory) ถูกนำมาใช้อธิบายสมรรถนะของระบบนิเวศและระบบสังคมในการรับมือและฟื้นฟูจากการเปลี่ยนแปลงที่ไม่คาดคิด โดยระบุว่าความเข้มแข็งคือความสามารถของระบบในการรับมือกับแรงกระแทกและรักษาโครงสร้างกับหน้าที่หลัก แม้เผชิญความเปลี่ยนแปลงรุนแรง โดยเน้นว่าระบบมีพลวัตและพลังการปรับตัวในตัวเอง และ Holling (1973) ยังได้อธิบายคำว่า ระบบ (system) หมายถึงทั้งระบบนิเวศ (ecological system) และระบบสังคม (social system) เพราะสิ่งที่เขาเน้น คือ ความสามารถของระบบเหล่านี้ในการ คงอยู่ ฟื้นตัว และปรับตัว เมื่อเกิดความผันผวน ซึ่งถ้าหากเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจฐานรากไทย สามารถมองว่าเศรษฐกิจฐานรากก็เป็นระบบสังคม-นิเวศ (social-ecological system) แบบหนึ่งที่มีลักษณะ (Holling, 1973) ดังนี้

1. ด้านองค์ประกอบ (components): เกษตรกรรายย่อย วิสาหกิจชุมชน ครัวครัวท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติ (ที่ดิน น้ำ ป่าไม้) และภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ด้านปฏิสัมพันธ์ (interactions): การแลกเปลี่ยนสินค้าในตลาดท้องถิ่น ความร่วมมือในรูปแบบสหกรณ์หรือกลุ่มออมทรัพย์ การใช้ทุนทางสังคมเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
3. ด้านพลวัต (dynamics): การเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจเกษตรดั้งเดิมไปสู่การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
4. ด้านขอบเขต (boundaries): แม้จะอยู่ในระดับท้องถิ่น แต่ก็เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจระดับชาติและระดับโลก เช่น การค้าเสรี การแข่งขันด้านมาตรฐานสินค้า หรือความผันผวนด้านนโยบายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

เมื่อมองผ่านกรอบ “ระบบ” ของ Holling เศรษฐกิจฐานรากไทย ไม่ใช่เพียงกิจกรรมแยกส่วน แต่คือระบบที่มีความสัมพันธ์กันทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ ซึ่งการสร้างเสริมความเข้มแข็งเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลง เช่น ภัยพิบัติ ความผันผวนของตลาด หรือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ต่อมา Folke (2006) ได้ขยายแนวคิดความเข้มแข็งโดยชี้ให้เห็นว่า ความเข้มแข็งไม่ได้หมายถึงเพียงการอยู่รอด (survival) แต่ยังรวมถึง การปรับตัว (adaptation) และ การเปลี่ยนผ่าน (transformation) เพื่อให้ระบบสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว ตัวอย่างเช่น ชุมชนท้องถิ่นที่เคยพึ่งพาการเกษตรเชิงเดี่ยวสามารถปรับตัวด้วยการทำเกษตรผสมผสาน และบางครั้งถึงขั้นสร้างรูปแบบเศรษฐกิจใหม่ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม นอกจากนี้ Walker, et al. (2004) ยังได้เสนอกรอบการทำความเข้าใจความเข้มแข็งในสามมิติ ได้แก่ การคงอยู่ (resilience) การปรับตัว (adaptability) และ การเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้าง (transformability) ซึ่งทำให้เห็นว่าความเข้มแข็งไม่ได้เป็นเพียงการต้านทานต่อแรงกดดัน แต่ยังหมายถึงการสร้างศักยภาพใหม่เพื่อรับมือกับความไม่แน่นอนในอนาคต เมื่อนำกรอบทฤษฎีนี้มาประยุกต์ใช้กับเศรษฐกิจฐานรากไทยจะช่วยอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระบบ

สรุปคือ แนวคิดความเข้มแข็งตามกรอบทฤษฎีของ Holling สามารถนำมาใช้ทำความเข้าใจพลวัตของเศรษฐกิจฐานรากไทยได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากชุมชนฐานรากเป็นระบบที่ต้องเผชิญความผันผวนทั้งด้าน

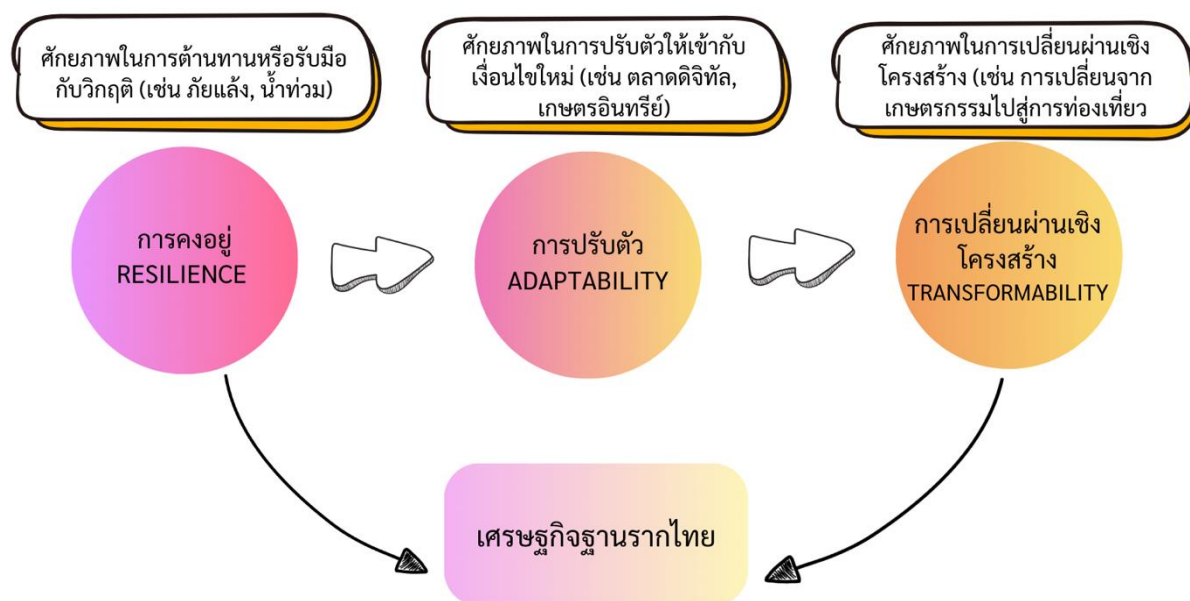
เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจฐานรากจึงสามารถอธิบายผ่านองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ (Holling, 1973) ได้แก่

ประการแรก การคงอยู่ (Resilience) คือ ความสามารถของชุมชนในการรับมือกับวิกฤติ เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม หรือรายได้ผันผวน โดยยังคงโครงสร้างระบบและกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่อไป องค์ประกอบนี้สะท้อนถึงความทนทานและเป็นพื้นฐานของการพัฒนาต่อเนื่อง

ประการที่สอง การปรับตัว (Adaptability) คือ ความสามารถของชุมชนในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมรูปแบบการทำงาน หรือวิธีการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับเงื่อนไขใหม่ เช่น การปรับตัวสู่ตลาดดิจิทัล การนำเทคโนโลยีมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต หรือการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน องค์ประกอบนี้ช่วยให้ชุมชนสามารถอยู่รอดในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ประการที่สาม คือ การเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้าง (Transformability) คือ ความสามารถของชุมชนในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของตนเองไปสู่รูปแบบใหม่ที่มีความยั่งยืนมากกว่า เช่น การเปลี่ยนจากการทำเกษตรที่มีความเสี่ยงสูงไปสู่การท่องเที่ยวชุมชน หรือการขยายผลผลิตดิบไปสู่การแปรรูปเพิ่มมูลค่า องค์ประกอบนี้ช่วยให้ระบบเศรษฐกิจฐานรากสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดเดิมและสร้างเส้นทางพัฒนาใหม่ในระยะยาว โดยสามารถอธิบายได้ตามภาพที่ 1 ดังนี้

ทฤษฎีความเข้มแข็งกับเศรษฐกิจฐานรากไทย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดทฤษฎีความเข้มแข็งของ Holling (1973) ที่ประยุกต์ใช้กับเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย

นอกจากกรอบแนวคิดเรื่องความเข้มแข็งของ Holling ที่มุ่งเน้นไปที่การคงอยู่และการปรับตัวของระบบนิเวศและระบบสังคมแล้ว ยังพบว่าม้งานของ Norris et al. ได้ขยายความหมายของความเข้มแข็งไปสู่ระดับชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยเสนอทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชน (Community Resilience Theory) ซึ่งอธิบายว่าความเข้มแข็งของชุมชนไม่ได้เป็นเพียงคุณสมบัติถาวร แต่เป็นกระบวนการเชิงพลวัต (dynamic process) ที่เกิดจากการบูรณาการทรัพยากร ศักยภาพ และกลไกภายในและภายนอก เพื่อให้ชุมชนสามารถ

เผชิญ ฟื้นฟู และพัฒนาได้แม้ในภาวะวิกฤติ ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยหลักการ 4 ประการ (Norris et al, 2008) ได้แก่

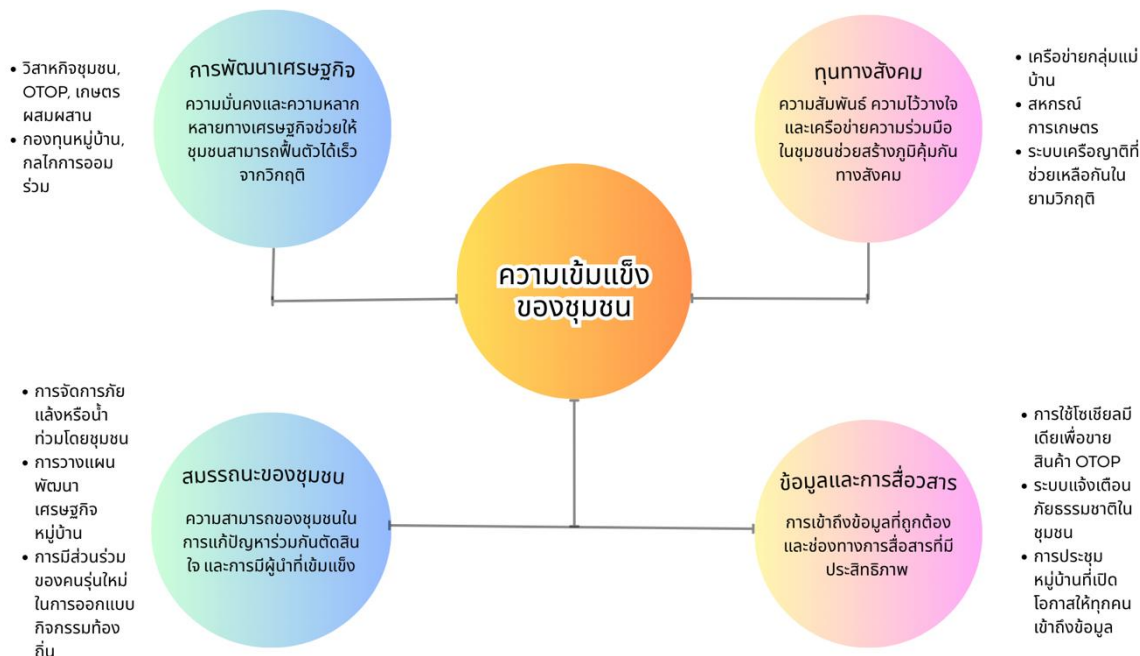
1. การพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development) คือ การมีเศรษฐกิจที่มั่นคงและหลากหลาย ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถรองรับแรงกระแทกจากวิกฤติได้ เช่น การสร้างรายได้จากการเกษตร วิชาหกิจชุมชน และการท่องเที่ยว

2. ทูทางสังคม (Social Capital) คือ เครือข่ายทางสังคมและความร่วมมือ ซึ่งช่วยให้สมาชิกในชุมชนมีความไว้วางใจ เกื้อกูล และรวมพลังแก้ปัญหาาร่วมกัน

3. ข้อมูลและการสื่อสาร (Information and Communication) คือ การมีระบบข้อมูลและช่องทางสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ชุมชนรับรู้และตัดสินใจได้ทันต่อสถานการณ์

4. สมรรถนะของชุมชน Community Competence คือ สมรรถนะของชุมชนในการแก้ไขปัญหา การตัดสินใจร่วมกัน และการมีผู้นำท้องถิ่นที่เข้มแข็ง

เมื่อประยุกต์ทฤษฎีความเข้มแข็งสู่บริบทเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย จะพบว่า กรอบทฤษฎีนี้จะช่วยอธิบายได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น การที่เกษตรกรรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์เพื่อรองรับความเสี่ยงด้านราคาพืชผลและสะท้อนถึงหลักการ Economic Development และ Social Capital โดยการที่สมาชิกของกลุ่มแม่บ้านใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลขายผลิตภัณฑ์ OTOP แสดงถึงบทบาทของ Information and Communication ที่เข้มแข็งในการจัดการและวางทิศทางใหม่ของชุมชน ทั้งหมดนี้ตอกย้ำได้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันและเสริมพลังให้เศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทยสามารถพัฒนาไปอย่างยั่งยืนได้ตามภาพที่ 2 ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชนของ Norris et al. (2008) ที่ประยุกต์ใช้กับเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย

จากกรอบแนวคิดจะเห็นได้ว่า ทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชน (Community Resilience Theory) ตามกรอบของ Norris et al ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้านที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ (1) การพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development) ที่สร้างความมั่นคงและความหลากหลายทางรายได้ เช่น วิสาหกิจชุมชน การทำเกษตรผสมผสาน หรือกองทุนหมู่บ้าน (2)ทุนทางสังคม (Social Capital) ที่สะท้อนผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ ความร่วมมือ หรือการสหกรณ์ในท้องถิ่น (3) ข้อมูลและการสื่อสาร (Information and Communication) ซึ่งรวมถึงการเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ และการสื่อสารในยามวิกฤติ และ (4) สมรรถนะของชุมชน (Community Competence) ที่แสดงออกในรูปของภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และความสามารถในการแก้ไขปัญหา เมื่อองค์ประกอบทั้งสี่ประการนี้ถูกบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยเสริมสร้างให้เศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทยมีความเข้มแข็งและสามารถยืนหยัดได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาวได้อย่างแท้จริง

ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบกรอบแนวคิดระหว่าง Holling (1973) กับ Norris et al (2008)

ประเด็นเปรียบเทียบ	Holling (1973) – Resilience Theory	Norris et al (2008) – Community Resilience Theory
บริบทการพัฒนา	มาจากศาสตร์นิเวศวิทยา ขยายสู่ระบบสังคม-นิเวศ (social-ecological systems)	มาจากการศึกษาชุมชนและการฟื้นตัวจากภัยพิบัติ (disaster readiness)
แกนแนวคิดหลัก	ความสามารถของระบบในการดูดซับแรงกระแทก, การปรับตัว, และการเปลี่ยนผ่านโครงสร้าง	การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากการบูรณาการศักยภาพและทรัพยากรทั้ง 4 ด้าน
องค์ประกอบสำคัญ	1. Capacity to withstand crises (ทนทานต่อวิกฤติ) 2. Capacity to adapt to new conditions (ปรับตัวกับเงื่อนไขใหม่) 3. Capacity to undergo structural (เปลี่ยนผ่านโครงสร้าง)	1. Economic Development (เศรษฐกิจมั่นคง) 2. Social Capital (เครือข่ายและความร่วมมือ) 3. Information and Communication (ข้อมูลและการสื่อสาร) 4. Community Competence (สมรรถนะของชุมชน)
ระดับการวิเคราะห์	มุ่งที่ “ระบบ” ในภาพรวม มองชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบ	มุ่งที่ “ชุมชน” โดยตรง มองปัจจัยภายในชุมชนและเครือข่าย
การประยุกต์สู่เศรษฐกิจฐานรากไทย	1. การต้านทานวิกฤติ (การคงอยู่): ชุมชนจัดการภัยแล้ง น้ำท่วมได้ 2. การปรับตัว: เกษตรอินทรีย์ ตลาดดิจิทัล 3. การเปลี่ยนผ่าน: เกษตรผสมผสาน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	1. พัฒนาเศรษฐกิจ: วิสาหกิจชุมชน กองทุนหมู่บ้าน 2. ทุนสังคม: สหกรณ์ กลุ่มอาชีพ เครือญาติ 3. ข้อมูลและการสื่อสาร: เว็บไซต์ประชาคมขายสินค้าชุมชนออนไลน์

ประเด็นเปรียบเทียบ	Holling (1973) – Resilience Theory	Norris et al (2008) – Community Resilience Theory
จุดแข็ง	ให้ภาพเชิงระบบและพลวัตของการเปลี่ยนแปลง	4. สมรรถนะ: การมีผู้นำท้องถิ่นเข้มแข็ง การแก้ปัญหาาร่วมกัน ให้ภาพเชิงปฏิบัติที่ชัดในระดับชุมชน
ข้อจำกัด	กว้างและเป็นนามธรรม: ต้องตีความเมื่อใช้กับชุมชน	เน้นชุมชน: อาจไม่ครอบคลุมพลวัตเชิงระบบมหภาค
การเสริมกัน	เป็นฐานทฤษฎีใหญ่: อธิบายพลวัต	เป็นกรอบปฏิบัติ: อธิบายชุมชน

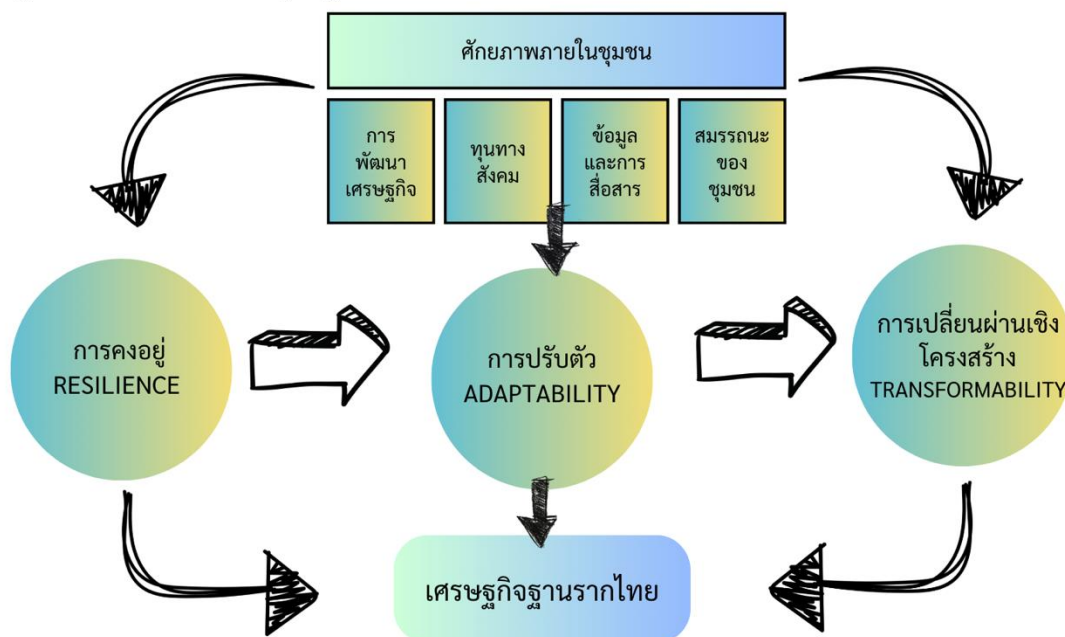
โดยสรุป การเปรียบเทียบระหว่างทฤษฎีความเข้มแข็งของ Holling และทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชนของ Norris et al ชี้ให้เห็นว่าทั้งสองแนวทางคิดมีความแตกต่างกันตามบริบทการพัฒนา หลักทฤษฎีองค์ประกอบสำคัญ และระดับของการวิเคราะห์ แต่มีความสอดคล้องกันในมิติที่ต่างสนับสนุนการทำความเข้าใจความเข้มแข็งของระบบและชุมชนอย่างรอบด้าน โดยทฤษฎีของ Holling ช่วยอธิบายพลวัตของระบบเศรษฐกิจฐานรากในการคงอยู่ ปรับตัว และเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้าง ส่วนทฤษฎีของ Norris et al ช่วยอธิบายปัจจัยภายในชุมชน ด้านพัฒนาเศรษฐกิจ ด้านทุนสังคม ด้านข้อมูลและการสื่อสาร และด้านสมรรถนะ ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของระบบโดยรวม การผสมผสานทั้งสองทฤษฎีเข้าด้วยกันจึงช่วยให้เกิดมุมมองที่ครบถ้วน ทั้งในระดับระบบและระดับชุมชน ซึ่งล้วนมีความจำเป็นต่อการวิเคราะห์และพัฒนาความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน นำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดของการศึกษานี้ที่เชื่อมโยงพลวัตเชิงระบบเข้ากับศักยภาพชุมชนฐานรากในบริบทประเทศไทย

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีความเข้มแข็งกับเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีความเข้มแข็งกับเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทยจำเป็นต้องพิจารณาทั้งพลวัตของระบบในภาพรวมและปัจจัยภายในชุมชนที่กำหนดศักยภาพในการรับมือกับแรงกระทบ ทฤษฎีความเข้มแข็งเชิงระบบของ Holling (1973) ช่วยอธิบายความสามารถของระบบเศรษฐกิจฐานรากในการคงอยู่ปรับตัว และเปลี่ยนผ่านภายใต้ความไม่แน่นอน ขณะที่ทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชนของ Norris et al (2008) อธิบายองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ สังคม ระบบข้อมูล และสมรรถนะของชุมชนที่เอื้อต่อความเข้มแข็งดังกล่าว การบูรณาการทั้งสองทฤษฎีทำให้เกิดกรอบแนวคิดที่ครอบคลุมในการวิเคราะห์และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทยอย่างยั่งยืน

เมื่อเชื่อมโยงแนวคิดของ Holling และ Norris et al เข้าด้วยกัน จะเห็นว่าความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทยเกิดจากพลวัตสองระดับที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน (Complement each other) ได้แก่ ระดับพลวัตของระบบเศรษฐกิจฐานรากที่ต้องคงอยู่ ปรับตัว และเปลี่ยนผ่านต่อสภาวะวิกฤติ ตามกรอบของทฤษฎีของ Holling และระดับศักยภาพภายในชุมชน ซึ่งประกอบด้วย เศรษฐกิจชุมชนที่มั่นคง ทุนสังคม ระบบข้อมูล และสมรรถนะของชุมชนตามกรอบแนวคิดของ Norris et al องค์ประกอบทั้งสองระดับจึงเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยอาศัยศักยภาพภายในชุมชนเป็นฐานสำคัญที่ทำให้ระบบการคงอยู่ ปรับตัว และเปลี่ยนผ่านของระบบเศรษฐกิจฐานรากเกิดขึ้นได้ ตามภาพที่ 3 ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีความเข้มแข็งกับเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย กรอบแนวคิดเชิงมนทัศน์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดการประยุกต์ทฤษฎีความเข้มแข็งกับเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย
ที่มา: คณะผู้เขียน

ดังนั้น การประยุกต์ใช้ทฤษฎีความเข้มแข็งเชิงระบบของ Holling ร่วมกับทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชนของ Norris et al. ช่วยให้การวิเคราะห์เศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทยมีความครอบคลุมทั้งในระดับระบบซับซ้อนและระดับชุมชน โดยสามารถอธิบายปัจจัยที่ทำให้ระบบคงอยู่ ปรับตัว และเปลี่ยนผ่านควบคู่กับศักยภาพด้านเศรษฐกิจ สังคม ข้อมูล และสมรรถนะของชุมชน กรอบแนวคิดดังกล่าวนี้จึงเป็นฐานเชิงทฤษฎีที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทยให้มีความยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทยจำเป็นต้องอาศัยมุมมองที่เข้าใจ “พลวัตของระบบ” และ “ศักยภาพของชุมชน” อย่างครบถ้วน เนื่องจากเศรษฐกิจฐานรากมีความเชื่อมโยงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จึงต้องเผชิญกับแรงกระแทกหลายด้านทั้งภาวะเศรษฐกิจผันผวน ภัยพิบัติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการขยายตัวของเศรษฐกิจดิจิทัล จึงจำเป็นต้องมีกรอบแนวคิดใหม่ที่จะช่วยอธิบายความสามารถในการอยู่รอด ปรับตัว และเติบโตของชุมชน โดยอาศัยฐานคิดจากทฤษฎีความเข้มแข็งของ Holling และทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชนของ Norris et al. ซึ่งเป็นองค์ความรู้แกนกลางในการสังเคราะห์สู่การสร้างกรอบแนวคิดเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย ในการนำทฤษฎีความเข้มแข็งมาประยุกต์ใช้กับเศรษฐกิจฐานรากของประเทศไทย มิได้หมายถึงการรับทฤษฎีดังกล่าวมาใช้โดยตรง หากแต่เป็นการปรับประยุกต์และแปลงสาระสำคัญให้เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของสังคมไทย อันประกอบด้วยองค์ประกอบด้านทุนทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ โครงสร้างระบบเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ตลอดจนข้อเชื่อมโยงกับนโยบายภาครัฐ การสังเคราะห์แนวคิดในลักษณะนี้ จะส่งเสริมให้ทฤษฎีความเข้มแข็งกลายเป็นเครื่องมือที่สามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีศักยภาพในการ

ขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากเพื่อตอบโจทย์ความท้าทายในปัจจุบันและอนาคต จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์การประยุกต์ใช้ทฤษฎีความเข้มแข็งต่อระบบเศรษฐกิจฐานรากไทย เพื่อให้ทฤษฎีสามารถนำไปใช้ในบริบทของประเทศไทย บทความนี้ได้สังเคราะห์องค์ความรู้ของ Holling และ Norris et al. เข้ากับสภาพความเป็นจริงของเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย จนเกิดเป็น Grassroots Resilience Development Model (GRDM-7) ซึ่งประกอบด้วย 7 ประการ ดังต่อไปนี้

1. Dynamic: การมองระบบเศรษฐกิจฐานรากในมิติพลวัต (Dynamic perspective of the grassroots Economy) เศรษฐกิจฐานรากไม่ใช่เพียงโครงสร้างเศรษฐกิจขนาดเล็ก แต่เป็นระบบที่มีพลวัตซึ่งเชื่อมโยงกับสังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม โดยที่ Holling (1973) เน้นย้ำว่าความเข้มแข็งของระบบ (resilience) นั้นอยู่ที่ความสามารถในการดูดซับแรงกระแทก (shock) โดยไม่สูญเสียโครงสร้างพื้นฐาน ขณะที่ Norris et al, (2008) มองว่าความเข้มแข็งทางสังคมคือ กระบวนการปรับตัวอย่างต่อเนื่องต่อความไม่แน่นอนเมื่อเชื่อมโยงกับบริบทของสังคมไทย เศรษฐกิจฐานรากจึงควรถูกวิเคราะห์ในมิติการเปลี่ยนแปลง เช่น ความผันผวนของราคาสินค้าเกษตร การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการย้ายถิ่นของแรงงาน ซึ่งล้วนเป็นตัวกำหนดความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น (Walker et al, 2004) ดังนั้น Dynamic คือ การสะท้อนว่าระบบเศรษฐกิจฐานรากมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ใช่ระบบที่คงที่หรือขาดความยืดหยุ่น การทำความเข้าใจพลวัตดังกล่าวช่วยให้ชุมชนสามารถปรับตัวได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และทรัพยากร ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของทฤษฎีความเข้มแข็ง

2. Capital: บทบาทของทุนทางสังคมและวัฒนธรรม (Role of Social and Cultural Capital) Norris et al, (2008) ย้ำว่าทุนทางสังคม (social capital) เป็นรากฐานของความเข้มแข็งชุมชน เพราะช่วยสร้างเครือข่าย ความไว้วางใจ และความร่วมมือ ส่วนการศึกษาของ Putnam (1993) ยังพบว่าทุนทางสังคมเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่สามารถช่วยยกระดับคุณภาพการปกครองท้องถิ่นของไทยได้ หรือการเสนอของ สมชัย แส่นภูมิ (2563) นั้น แสดงให้เห็นว่าการใช้ทุนทางวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อท้องถิ่น พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถสร้างพลังในการรวมกลุ่มและแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยองค์ประกอบ Capital นี้ชี้ให้เห็นว่าความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากไม่ได้เกิดจากทรัพยากรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่ตั้งอยู่บนทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่เดิม การใช้ทุนเหล่านี้อย่างมีประสิทธิภาพจะช่วยเพิ่มความสามารถในการฟื้นตัวและพัฒนา

3. Adaptability: ความสามารถในการปรับตัวและฟื้นตัว (Adaptive and Recovery Capacity) ทฤษฎีความเข้มแข็งของ Holling (1996) เน้นการปรับตัวของระบบนิเวศ ซึ่งสามารถประยุกต์เข้ากับเศรษฐกิจฐานรากได้ โดยชี้ให้เห็นถึงความสามารถของครัวเรือนและชุมชนในการฟื้นตัวหลังการเผชิญกับวิกฤตต่าง ๆ เช่น วิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 หรือการแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่ทำให้หลายครัวเรือนต้องหาช่องทางรายได้ใหม่ ส่วน Adger (2000) ยังเน้นว่าความสามารถในการฟื้นตัวขึ้นอยู่กับความหลากหลายของทรัพยากรและความยืดหยุ่นของชุมชนด้วยเช่นกัน ซึ่ง Adaptability เน้นบทบาทของชุมชนในการเรียนรู้และปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ชุมชนที่มีความสามารถในการปรับตัวและฟื้นตัวจากวิกฤตได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแกนหลักของทฤษฎีความเข้มแข็ง ที่ให้ความสำคัญกับความสามารถในการตอบสนองและการเรียนรู้จากสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

4. Innovation: การสร้างนวัตกรรมและการเรียนรู้ร่วมกัน (Innovation and Collective Learning) เศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็งจำเป็นต้องสร้างนวัตกรรมและระบบการเรียนรู้ร่วมกัน โดย Norris et al, (2008) ชี้ว่าความสามารถของชุมชนในการระบุถึงปัญหา (community competence) คือ ความสามารถในการ

เรียนรู้ แก้ปัญหา และสร้างนวัตกรรมร่วมกัน ในบริบทของสังคมไทย การผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่ เช่น เกษตรอินทรีย์ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการตลาดออนไลน์ เป็นตัวอย่างของการสร้างนวัตกรรมที่ช่วยให้ชุมชนยืนหยัดในระบบเศรษฐกิจใหม่ (ภาคภูมิ แสงอรุณ, 2564) สำหรับองค์ประกอบ Innovation สะท้อนความจำเป็นที่ชุมชนต้องสร้างความรู้ใหม่และปรับใช้เทคโนโลยี หรือแนวคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งการสร้างนวัตกรรมจะช่วยเพิ่มมูลค่าและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ชุมชนก้าวข้ามข้อจำกัดเดิม

5. Risk Management: การจัดการความเสี่ยงและความไม่แน่นอน (Risk and Uncertainty Management) สำหรับการจัดการความเสี่ยง Holling (2001) ได้อธิบายว่า ความเข้มแข็ง คือ การยอมรับและอยู่กับความไม่แน่นอน ไม่ใช่การหลีกเลี่ยงความเสี่ยง ดังนั้นในมิติของเศรษฐกิจฐานรากไทยนั้น ความเสี่ยงมักมาจากภัยธรรมชาติ ภาวะการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและตลาดโลก รวมถึงความผันผวนด้านแรงงาน ส่วนงานของ Folke (2006) ได้เสนอว่า “การจัดการเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของระบบให้ปรับตัวและเปลี่ยนแปลงได้ท่ามกลางความไม่แน่นอน” (resilience management) นั้น ต้องอาศัยการสร้างกลไกการเตือนภัยล่วงหน้าและระบบการจัดการชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ หรือกองทุนหมู่บ้าน ที่ช่วยลดผลกระทบของวิกฤติ โดยการจัดการความเสี่ยงและความไม่แน่นอนนั้น จะเน้นการรับมือกับภัยพิบัติ หรือความผันผวนทางเศรษฐกิจ และความไม่แน่นอนต่าง ๆ ในระดับชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยการสร้างกลไกการประเมินติดตาม และจัดการความเสี่ยงช่วยลดความสูญเสียและเพิ่มความพร้อมในการฟื้นตัว

6. Participation: การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายอำนาจ (Community Participation and Decentralization) Norris et al. (2008) เสนอว่าความเข้มแข็งทางสังคมเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการกระจายอำนาจทางรัฐประศาสนศาสตร์ของไทยที่เน้นการเสริมพลังท้องถิ่น และสอดคล้องกับงานของ Ostrom (1990) ที่ยืนยันว่าการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนต้องเกิดจากการตัดสินใจร่วมของคนในชุมชน หรือในส่วนของบริบทของท้องถิ่นไทยเองก็สะท้อนอย่างชัดเจนผ่านกระบวนการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง เทศบาล อบต. หรืออบจ. ที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากไทย องค์ประกอบนี้เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา การวางแผน และการตัดสินใจ ซึ่งช่วยเพิ่มความเป็นเจ้าของร่วม สร้างความร่วมมือ และเสริมทุนสังคมของชุมชน โดยยึดหลักของชุมชนที่มีส่วนร่วมสูงย่อมจะฟื้นตัวได้รวดเร็วและมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมากกว่า

7. Integration: การบูรณาการเชิงนโยบายและโครงสร้างสนับสนุน (Policy Integration and Institutional Support) เศรษฐกิจฐานรากไม่อาจพัฒนาได้โดยลำพัง หากขาดการสนับสนุนเชิงนโยบายจากภาครัฐ ซึ่ง Norris et al. (2008) มองว่าความเข้มแข็งต้องเกิดขึ้นจากการผนึกกำลังร่วมกันจากหลายฝ่ายในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค จนถึงไปถึงส่วนกลาง ส่วนงานของสมชัย แสงภูมิ (2563) เสนอว่าการบูรณาการนโยบายที่เชื่อมโยงกับวิถีชุมชนจะทำให้เศรษฐกิจฐานรากมีทิศทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน ขณะที่ Walker and Salt (2012) อธิบายว่า การสร้างความเข้มแข็ง (resilience) ต้องมีทั้งการสนับสนุนเชิงนโยบาย หรือมาตรการสนับสนุนด้านนโยบาย (policy support) และมีการออกแบบระบบการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ โดยชุมชน หรือโครงสร้างองค์กรที่กระจายอำนาจ (institutional design) อย่างเหมาะสม ซึ่ง Integration มุ่งเน้นการประสานงานระหว่างหน่วยงานรัฐท้องถิ่น ภาคประชาชน และภาคเอกชน เพื่อสร้างระบบสนับสนุนที่สอดคล้องกัน การบูรณาการเชิงนโยบายช่วยลดความซ้ำซ้อน เพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร และทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

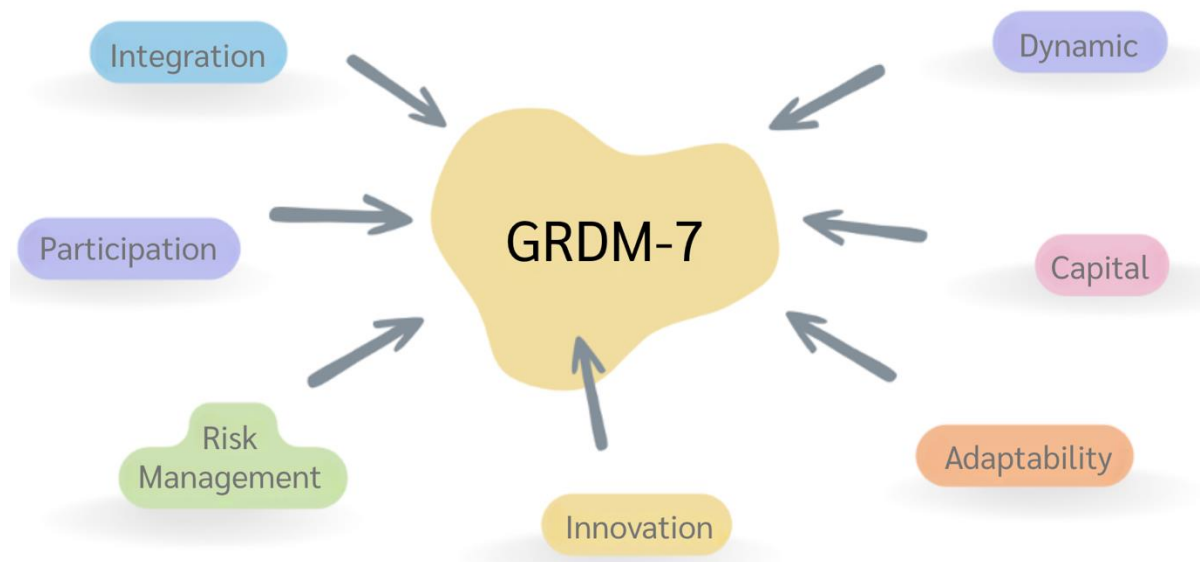
ตารางที่ 4 ตารางสรุปการวิเคราะห์และสังเคราะห์ทฤษฎีความเข้มแข็งสู่เศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย

ประเด็น	การวิเคราะห์ (analysis)	การสังเคราะห์ (synthesis)
1. Dynamic: พลวัตของระบบเศรษฐกิจฐานราก	- เศรษฐกิจฐานรากเป็นระบบที่เปลี่ยนแปลงตามปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เช่น ราคาสินค้าเกษตร การย้ายแรงงาน และสิ่งแวดล้อม (Holling, 1973; Walker et al., 2004)	- ทำให้ GRDM-7 เป็นโมเดลที่รองรับการเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่การหยุดนิ่งหรือไม่ยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง
2. Capital: ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม	- ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมช่วยสร้างความไว้วางใจเครือข่าย และการรวมกลุ่ม (Putnam, 1993; Norris et al., 2008; สมชัย แสนภูมิ, 2563)	- ทำให้โมเดลสามารถต่อยอดของเดิมได้ โดยไม่ต้องสร้างทุกอย่างใหม่หมด และเพิ่มโอกาสความสำเร็จในเชิงปฏิบัติ
3. Adaptability: ความสามารถในการปรับตัวและฟื้นตัว	- ความเข้มแข็งคือการปรับตัวและฟื้นตัวจากวิกฤติ (Holling, 1996; Adger, 2000)	- องค์ประกอบนี้ทำให้โมเดลมุ่งเน้นทักษะความสามารถ และโครงสร้างที่ปรับตัวได้ ซึ่งช่วยให้ชุมชนสามารถปรับตัวได้ทันเมื่อเจอวิกฤติ
4. Innovation: การสร้างนวัตกรรมและการเรียนรู้ร่วมกัน	- ความสามารถชุมชนขึ้นอยู่กับการเรียนรู้และนวัตกรรมร่วมกัน (Norris et al., 2008; ภาควิชา สังคมวิทยา, 2564)	- ทำให้โมเดลนี้ ไม่เพียงฟื้นตัวได้ แต่พัฒนาและสร้างสรรค์เศรษฐกิจใหม่ได้ หรือผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยี เช่น เกษตรอินทรีย์ ระบบ e-commerce และนวัตกรรมเชิงสังคม
5. Risk Management: การจัดการความเสี่ยงและความไม่แน่นอน	- ความเสี่ยงมาจากภัยพิบัติ ความผันผวนทางเศรษฐกิจ ตลาดโลก และสังคม (Holling, 2001; Folke, 2006)	- Risk Management ทำให้โมเดลสามารถป้องกันความสูญเสีย และการบริหารความเสี่ยง เพื่อสร้างความมั่นคงในระยะยาว
6. Participation: การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายอำนาจ	- การมีส่วนร่วมคือหัวใจสำคัญของความเข้มแข็ง (Norris et al., 2008; Ostrom, 1990)	- ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของการพัฒนาาร่วมกัน ไม่ใช่ผู้รับนโยบายเพียงอย่างเดียว จึงจะเกิดความเข้มแข็งอย่างแท้จริง
7. Integration: การบูรณาการเชิงนโยบายและโครงสร้างสนับสนุน	- ความเข้มแข็งต้องเกิดจากการเชื่อมโยงนโยบายภาครัฐ และการสนับสนุนจากทุกหน่วยงานทุกระดับ (Walker & Salt, 2012; สมชัย แสนภูมิ, 2563)	- ทำให้โมเดล GRDM-7 สามารถเชื่อมโยงทั้งระบบ ตั้งแต่นโยบายระดับประเทศจนถึงระดับชุมชน เพื่อให้เกิดพลังร่วมอย่างยั่งยืน

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ทฤษฎีความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทยนี้ สามารถถอดองค์ความรู้ใหม่ได้เป็นกรอบแนวคิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก หรืออีกชื่อหนึ่ง คือ

Grassroots Resilience Development Model (GRDM-7) เป็นกรอบแนวคิดที่เกิดจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ทฤษฎีความเข้มแข็งของ Holling (1973) และ Norris et al. (2008) มาประยุกต์ใช้ในบริบทของเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย ซึ่งโมเดลดังกล่าวนี้ มีองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ ได้แก่ (1) Dynamic (2) Capital (3) Adaptability (4) Innovation (5) Risk Management (6) Participation และ (7) Integration ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยที่จำเป็นต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากในเชิงบูรณาการ ดังนั้น โมเดล GRDM-7 จึงเป็นเครื่องมือเชิงแนวคิดที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนและดำเนินกิจกรรมพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การนำกรอบแนวคิดนี้ไปใช้ควรคำนึงถึงความเหมาะสมของบริบทแต่ละพื้นที่ และเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและตอบสนองต่อความท้าทายที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอในระดับท้องถิ่น

Grassroots Resilience Development Model-7

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิด GRDM-7 Model ที่มา: คณะผู้เขียน

บทสรุป

เศรษฐกิจฐานรากมีบทบาทสำคัญต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย เนื่องจากเป็นฐานเริ่มต้นของกระบวนการผลิต แรงงาน และวัฒนธรรมที่เสริมสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนท้องถิ่นทั่วประเทศ แม้เศรษฐกิจฐานรากจะเผชิญกับความท้าทายหลากหลาย อาทิ ความผันผวนทางเศรษฐกิจ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ชุมชนจำนวนมากไม่น้อยมีความเสี่ยงสูงและมีศักยภาพในการฟื้นตัวที่จำกัด ดังนั้น การขับเคลื่อนนโยบายเพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง จึงเป็นภารกิจสำคัญในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้ชุมชนสามารถรับมือฟื้นฟู และเติบโตอย่างยั่งยืนในระยะยาว ด้วยเหตุนี้ จึงมีการดำเนินการศึกษาทฤษฎีความเข้มแข็งร่วมกับเศรษฐกิจฐานรากในประเทศไทย โดยนำหลักทฤษฎีความเข้มแข็งมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ควบคู่กับบริบทของเศรษฐกิจระดับชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมต่อการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในสถานการณ์ปัจจุบัน ผลการวิเคราะห์พบว่า ความเข้มแข็งมิได้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรเพียงพอนั้น หากแต่เกิดจาก

ศักยภาพในการปรับตัว การใช้ทุนทางสังคม นวัตกรรม ความร่วมมือ และการบูรณาการในเชิงนโยบาย ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการรับมือกับความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน จากการศึกษาทั้งด้านทฤษฎีและบริบทจริงได้พัฒนาโมเดลการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก หรือ GRDM-7 ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ ได้แก่ พลวัตของเศรษฐกิจฐานราก ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ความสามารถในการปรับตัวและฟื้นตัว การสร้างนวัตกรรมและการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการความเสี่ยงและความไม่แน่นอน การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายอำนาจ และการบูรณาการเชิงนโยบายและโครงสร้างสนับสนุน โดยโมเดลนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่ต้องทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถฟื้นตัวและเติบโตภายใต้ความท้าทายที่ซับซ้อนมากขึ้น โดยสรุปแล้ว โมเดล GRDM-7 ถือเป็นกรอบแนวคิดที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากของประเทศไทยอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทจริง สามารถประยุกต์ใช้เพื่อสนับสนุนการกำหนดนโยบายสาธารณะ การบริหารพื้นที่ การพัฒนาชุมชน และการออกแบบกิจกรรมหรือโครงการในระดับท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังตอบโจทย์แนวโน้มการพัฒนาประเทศไทยในยุคปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืน ความร่วมมือ และการพัฒนาโดยอาศัยทุนทางสังคม ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจมั่นคง และสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ธวัชชัย สันติวงษ์. (2564). เศรษฐกิจฐานรากไทยกับความท้าทายใหม่ในยุคดิจิทัล. *วารสารเศรษฐศาสตร์การ พัฒนา*, 16(1), 89–108.
- ภาคภูมิ แสงอรุณ. (2564). *การสร้างนวัตกรรมชุมชนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัย และพัฒนาการเรียนรู้ชุมชน.
- วิฑูร สิมะประเสริฐ, ไพรัตน์ นิมหาด, พระครูนิติธรรมบัณฑิต (สุริยา คงคำไหว), พระครูวุฒิสาครธรรม (สาคร นุ่นกลับ), และ พระสมุห์ธนาภร ทิพย์วงษ์. (2568). บทบาทของสถาบันการเงินชุมชนในการสร้างความ มั่นคงทางเศรษฐกิจระดับฐานราก. *วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม*, 9(4), 267–281.
- สมชัย แสนภูมิ. (2563). *ทุนวัฒนธรรมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน*. เชียงใหม่: สถาบัน สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564)*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2025, จาก <http://www.nesdc.go.th>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *รายงานเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรายไตรมาส*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570)*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2025, จาก <http://www.nesdc.go.th>
- สุริยา รัตนกุล. (2562). ทุนทางสังคมกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากไทย. *วารสารพัฒนาชุมชน*, 27(2), 45–63.
- เสาวนีย์ ไทยรุ่งโรจน์. (2560). เศรษฐกิจฐานรากกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสารเศรษฐกิจและสังคมของ ประเทศ*, 9(1), 1–19.
- ADB. (2021). *Thailand: Supporting post-COVID-19 economic recovery*. Asian Development Bank.

- Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24(3), 347–364.
- Anansethakul, P., Docchan, P., & Wongwatthaphong, K. (2025). Strategies for developing a strong network of grassroots community economy of government organization in Nan Province. *International Journal of Sociologies and Anthropologies Science Reviews*, 5(3), 765–776.
- Anusonphat, N. (2023). Driving community enterprises to create sustainable grassroots economy in Thailand. *Asian Political Science Review*, 8(1), 17–26.
- Chambers, R. (1995). *Rural development: Putting the last first*. Longman.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Harvard University Press.
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253–267.
- Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4(1), 1–23.
- Holling, C. S. (1996). Engineering resilience versus ecological resilience. In P. Schulze (Ed.), *Engineering within ecological constraints* (pp. 31–44). National Academy Press.
- Holling, C. S. (2001). Understanding the complexity of economic, ecological, and social systems. *Ecosystems*, 4(5), 390–405.
- NESDC. (2022). *Thailand economic report 2022*. NESDC.
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41(1–2), 127–150.
- OECD. (2023). *Social and solidarity economy: Policy guide*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.
- UNDP. (2007). *Thailand human development report 2007: Sufficiency economy and human development*. United Nations Development Programme.
- UNDP. (2021). *Human development report 2021/2022: Uncertain times, unsettled lives*. United Nations Development Programme.
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. United Nations. สืบค้นเมื่อ 14 กันยายน 2565, จาก <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- Walker, B., & Salt, D. (2012). *Resilience practice: Building capacity to absorb disturbance and maintain function*. Island Press.

Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and Society*, 9(2), 5.

World Bank. (2022). *Thailand economic monitor: Building back greener*. World Bank.

